

TÜRK HALKLARINDA YAYGIN OLAN DESTAN ESERLERİNDE ÇOK EŞLİ EVLİLİĞİN SANATSAL TEMSİLİ

Nargiza BALTABAEVA* & Nazım MAZHIEVA**

Öz

Türk halklarında "Kalyn Mal", bir kızın düğün öncesi ritüelidir ve dünya folklorunda "Kalım" anlamında kullanılan bir terimdir. Bu geleneğin kökeninin tarihi, genellikle eski Türk halklarının sözlü edebiyatında bulunur. Tarihimizde köklü bir geçmişe sahip olan ve atalarımızdan miras kalan geleneklerimizin günümüze kadar devam ettiği bilinmektedir. Yani Kazak halkı, "Gelin de olsan hatırasız kız olamazsın" derler. Kızın hediyelik eşyalarını betimleyen "Kozy Korpesh-Bayan Sulu", "Kyz Zhibek", "Narik Batyr" vb. şarkılarındaki ilk Kazak temaları halkın kültürünü yansıtıyordu. Birkaç aşamadan geçen süreç, yani iki ülke ve kabilenin tanışması, gençlerin düğün öncesi hediyelerinin bir saygı göstergesi olarak anlaşılması. Şarkıdaki kızın düğün öncesi ritüelleri yapılır. Düşman göndermeyi, nişanlanmayı, sığır vermeyi vb. içerir. Ritüeller yüzyıllardır halk tarafından söylenmekte ve günümüze kadar izlerini kaybetmemiştir. Daha sonra Kazak Hanlığı döneminde sığır yetiştiriciliği geleneği devam etmiş ve daha da önem kazanmıştır. Yani, Tauke Han'ın saltanatı sırasında, kanunların toplanmasında "Yedi Tüzük" "sığır" evlilik için zorunlu bir koşul olarak kabul edildi ve her ailenin sosyal statüsünün eşitliği önemliydi. "Zengin ve zengin kayınbiraderi varsa aralarında münakaşa vardır, fakir ve fakir kayınbiraderi varsa aralarında kese vardır" sözü muhtemelen doğrudur. "Yedi Tüzük" 19. yüzyılın ortalarına kadar bozkır yasasıydı. Bu aşamada halkın geleneklerinin tipolojik özellikleri yansıtılır. Sığır yetiştiriciliği geleneği sadece Kazak halkı arasında değil, diğer ülkeler arasında da oluşmaktadır. Geleneğin özü hepsinde aynıdır. Komşu Kırgızlar, Azerbaycanlılar, Türkler, Özbekler vb. halkların sığır için para ödediği ve bir kız çocuğunun doğumuna hazırlandığı bilinmektedir. Bu raporda, yukarıdaki konuları ayrıntılı olarak analiz edeceğiz.

Anahtar kelimeler. Destan, çok eşli evlilik, sanatsal teknikler, inançlar, gelenekler ve gelenekler.

ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫНА ОРТАҚ ЭПИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРЫНДА ПОЛИГАМИЯЛЫҚ НЕКЕНІҢ КӨРКЕМ БЕЙНЕЛЕНУІ

Андатпа

Түркі халықтарының фольклорындағы елеулі жанрдың бірі – эпостық жырлар. Әйтсе де қазақ эпостарының сан алуан сипаттары мен кейбір қырлары әлі де түбегейлі зерттеле қоймағаны белгілі. Мақала қазақ эпостарында кездесетін полигамиялық неке түріне жан-жақты барлау жасалды. Қазақ және әлем эпостарындағы полигамиялық неке түрінің ерекшеліктері туралы толыққанды тың пайымдаулар жасалған. Осы мәселенің қазақ тарихындағы түп-тамырын тереңдей қарастыру, дәстүр жалғастығын анықтау, қазақ эпостарында көріну жағдайларын талдау, қазақы тұрмыс-тіршіліктің тағы бір қырын түбегейлі танып, өзіндік ерекшеліктері туралы айтылады. Полигамиялық неке түрі қазақ халқының жырларында ғана емес, барлық жазба әдебиетінде де көптеп кездеседі. Әрине, некелесудің бұл түрін қазақтың қанына сіңісті дәстүрі деуге болмайды. Мұны ислам дінін ұстанумен, шарифат қағидаларымен байланыстыруға негіз бар. Сонымен бірге көп неке құрудың басқа да өзіндік себептері жеткілікті болған. Полигамия (поли ... және грек. gamos алғанда – неке, көп-некелік), ТОПТЫҚ некені, көп әйел алушылықты білдіретін термин. Мысалы, еврей халқының

* Kazak Milli Kız Pedagoji Üniversitesi, Almatı, Kazakistan, balnargiza@mail.ru ORCID: 0000-0001-8081-8088

** Kazak Milli Kız Pedagoji Üniversitesi, Almatı, Kazakistan, nmazhi72@gmail.com ORCID: 0000-0001-2345-6789

патшасы Соломонның шамамен 700-ге жуық әйелі және 300-ге жуық күні (еріксіз әйелдері) болған-мыс. Сондай-ақ, аса атақты көп әйел алушылардың бірі - Мұхаммед пайғамбардың өзінің 15 әйелі болған деген мәліметтер бар. Көп әйел алушылық әлем халықтарының көркем туындыларда молынан кездеседі. Мысалы, әлемге әйгілі «Махабхарата» жыры бастан-аяқ сезім мен махаббатқа құрылған. Жырдағы сюжеттің көркемдігі көз тартады. Өмірдегі қателіктер мен бір-біріне жасалынған қиянаттар, т.б. іс-әрекеттердің босқа кетпейтіні, иесін іздеп табатыны туралы ұғымдар нанымды суреттелген. Бұл жырда көне үнді халқының наным сенімі, дәстүр-салты жақсы бейнеленген. Көп әйел алу дәстүрі аса ерекше көрініс береді және әйелдер арасындағы келісушілік өте жақсы қарым-қатынаста екендігі сөзсіз. Патшалар мен брахмалардың және варнның төменгі саты өкілдерінің өздерінің бірнеше әйел алуға мүмкіндіктері болған. Үнді елінде бұл әдеттегі қағидалардың бірі болып саналған деген дәйектердің бары сөзсіз. Ежелгі үнді халқының ғасырдан ғасырға жеткен «Артхашастра» атты саяси энциклопедиясында көп әйел алу туралы, оның заңды түрде қандай мақсатта іске асатындығы туралы айтылған. Мысалы: «Стремясь обрести сына, муж мог взять вторую жену при условии, что первая жена была бесплодна, либо не рожала по другим причинам, либо рожала только девочек или мертвых» [1, 31 б.]

Түйін сөздер. Эпос, полигамиялық неке, көркемдеу тәсілдері, наным-сенім, салт-дәстүр

ARTISTIC REPRESENTATION OF POLYGAMOUS MARRIAGE IN EPIC WORKS COMMON TO TURKIC PEOPLES

Abstract

In Turkic peoples, "Kalyn Mal" is a girl's pre-wedding ritual and is a term used in world folklore to mean "Stay". The history of the origin of this tradition is often found in the oral literature of ancient Turkic peoples. It is known that our traditions, which have a deep-rooted history in our history and inherited from our ancestors, continue until today. In other words, Kazakh people say, "Even if you are a bride, you cannot be a girl without memories." Depicting the girl's souvenirs "Kozy Korpesh-Bayan Sulu", "Kyz Zhibek", "Narik Batyr", etc. The first Kazakh themes in his songs reflected the culture of the people. The process that goes through several stages, namely the acquaintance of the two countries and tribes, the understanding of the pre-wedding gifts of the young people as a sign of respect. The pre-wedding rituals of the girl in the song are performed. Sending enemies, betrothal, giving cattle, etc. includes. Rituals have been sung by the people for centuries and have not lost their traces until today. Later, during the Kazakh Khanate, the tradition of cattle breeding continued and gained even more importance. So, during the reign of Tauke Khan, the "Seven Statutes" in the collection of laws were considered a mandatory condition for "cattle" marriage, and the equality of the social status of each family was important. The saying "If there is a rich and rich brother-in-law, there is a quarrel between them, if there is a poor and poor brother-in-law, there is a pouch between them" is probably true. The "Seven Statutes" was steppe law until the middle of the 19th century. At this stage, the typological features of the traditions of the people are reflected. The tradition of cattle breeding is formed not only among the Kazakh people, but also among other countries. The essence of tradition is the same in all. Neighboring Kyrgyz, Azerbaijanis, Turks, Uzbeks etc. It is known that peoples paid for cattle and prepared for the birth of a girl. In this report, we will analyze the above issues in detail.

Keywords: Epics, polygamous marriages, painting styles, beliefs, traditions.

Қазақ халқының үйлену дәстүрінде көп әйел алушылықтың қай кезден бастап енгені белгісіз. Ислам дінінің келуі халық арасында бұрыннан осы дәстүрді бекіте түскен тәрізді. Яғни, полигамиялық неке түрінің шығу тарихы туралы айтатын болсақ, жері үшін күрескен батырлардың қаза болып, азайуы себеп болып отырды. Олай дейтініміз өмірі жаугершілікпен өткен халықтың арасында баланы жетім, әйелді жесір қалдырмау, тезірек көбейіп отыру басты мәселеге айналып отырғаны белгілі. Сондықтан да дала заңы көп әйел алушылыққа оң қараған деп есептеуге негіз бар. Бұл жерде де көп әйел алушылық мақсат емес, өмір қажеттігінен туғанын байқаймыз. Артынан ерер ұрпақ қалдыру мәселесі бірінші орынға шыққан. Жас қыздар отбасысыз қалып, сол себептен көп әйел алу үрдісі дәстүріне айналған.

Мәселенің зерттелу тарихы. Қазақ «Жалғыздық құдайға ғана жарасады» деп санаған. Сөйтіп өзіне жар болар қалыңдықты елден ел, жерден жер кезіп іздеп, түрлі қиындықтар мен кедергілерден сүрінбей өтіп қана мақсатына жету немесе қарсылас батырды жеңу арқылы өзіне жар ету ұғымы негізінен ежелгі түсінікке барып тіреледі. Ал кейіннен жырлар желісінде кездесетін көп әйел алушылық үрдісінің көрінуі ислам түсініктерінің таралуымен байланысты болған. Мысалы, «Дотан батыр» жырында кездесетін байдың 40 баласы оның 9 әйелінен туғаны, «Манас» жырында да батырдың бірнеше әйел алатыны көрініс береді. Әрине, мұндағы мақсат батырлардың көп әйел алғандығы туралы тізіп жазу емес. Олардың көп әйел алуғағы мақсаты мен жырдағы әртүрлі көріністерін анықтау. Яғни, «Манас» эпосында «Батыр Манастың Қанікейге үйленуі» тарауында: Манас үш әйел алады, үшеуіне де көңілі толмайды, «енді өзіме тең, ойымдағы қызды аламын», деп алдына мақсат қояды.

Ойымдағы қызды алам,
Керемет пейілі кеңді алам.
Ақыл-ойы өзіме,
Үйлесетін теңді алам!
Алты жылдық зиянды,
Білетұғын қызды алам.
Ақыл қосып жаныма,
Жүретұғын қызды алам.
Жан жолдасқа жаман сөз,
Айтпайтұғын қызды алам.
Жәдігейдің үйіне,
Кірмейтұғын қызды алам.
Қылтың менен сылтыңды,

Білмейтұғын қызды алам, - [2, 79 б.] – дейді Манас батыр. Мұнда батыр қыз бойына дараланатын қасиеттерді атап өтеді. Халық қалаулысы, ғасырлап жырлаған батырдың жары аталған талаптарға сай келуі батыр мен халықтың тілеуі деп есептеу орынды.

Сол сияқты, «Қырымның қырық батыры» құрамындағы «Орақ, Мамай батыр», «Нәрік» жыры, «Жаңбыршыұлы Телағыс», т.с.с. жырларда полигамиялық неке көрінісі анық байқалады, яғни көп әйел алу мақсатының өзі өмір шындығы, тағдыр шешімі болып келеді. Соның бірі, «Нәрік» эпосының мазмұны да өзіндік қырымен ерекшелінеді. Мұнда жар таңдау мотивінің көрінісі бар.

Жырдың басталуы Қазан шәрінің ханы – Нәрік, жасы сексенге толған шағында, әйел алуға бел буады. Қарамағындағы қырық биін шақырып кеңес құрады. Қырық бидің ішінде ең үлкені Әліби деген еді. Нәрік ханның әйел алуы туралы естіген билерінің ішінен Әліби сөз алады: «Сен қартайдың, қатындарыңның бәрі жас. Енді қатын алып неғыласың, қайратың жоқ», [3, 225 б.] - деген сөзі болды.

Бірақ қайткенменде, *Нәрік хан қырық биін ертіп ноғайға аттанады. Ел ішіне келгесін, үй тіккізеді. Әліби ханның алдына жиырма қыз жинап: - Тақсыр, жиырма қыз жиналып келіп тұр. Осыдан таңдап алыңыз, - деді.*

Нәрік үйден шығып қараса, жиырма қыз тұрады.

Оларға көзі түспейді. Ең шетте тұрған бір қызды көреді. Оның үстіндегі киімі жыр- тық еді.

Сонда Нәрік хан сұрайды: - Анау шетте тұрған неғылған бала? – деп.

Сонда Әліби: - Бұл бір жарлының қызы. «Қал», - десе, қалмай, артымыздан еріп келгені. Ол қыз ешкімге керегі жоқ, - деді.

Нәрік сонда Әлібиді шақырады.

Келген кезде: «Білегіңді сыбанып, алақаныңды жай», - деп, жанына қолын салып, бір шеңгел алтын алып, Әлібиге берді. «Осы білегіңді түсірмей, мынау алтынды анау тұрған балаға апарып бер», - деді. Және Нәрік хан: «Қыздың жасын біле кел», - дейді, сонда Әліби: «Ол қыздың жасы он үште екен», - деді.- Нәрік үйге кіріп бара жатып. [3, 226 б.]63

Мұндағы бірнеше сәтті айтуға болады. Біріншіден, 13 жастағы қыздың өз еркімен келуі. Әрине, ханға тұрмысқа шығып, бала сүйгізіп, онда өзінің және отбасының тұрмысын жақсарту мақсаты алға жетелейді... Екіншіден, ханның тек он үш жасар жарлы қызға көңілі түскендігі және хан өзінің мәрттігін көрсетіп, екеуінің жас ерекшелігіне қарамастан еріп келуін бағалап, сый-сияпат жасайды. Бұдан түйетініміз, бірінде қыздың көңілін аулағандығы болса, келесі, мені таңдар деген үмітпен келгендерінің өзі батыр үшін үлкен құрмет санағаны деп білеміз. Мұндай көріністер жырларда жиі кездеседі, мысалы «Қыз Жібек» жырындағы Төлегеннің әр қызға бір аттан сыйлағандығымен ұқсас келеді.

Сөйтіп жүргенде, ханға бір қойшы кездесіп, жөн сұрасады. Сонда Нәрік хан өзінің жар іздеп, қалыңдық таңдап жүргенін айтады:

...Нәрік деген хан мен едім.

Бір жақсы әйел алам деп,

Шығып едім далаға.

Тоқсан баулы ноғайдан

Бір қыз іздеп таппадым.

Сонда қойшы сөйлейді:

... Ол Асылнұр деген ноғай еді,

Өзі сексендегі шал еді,

Кемпірі жетпісте бар еді,

Адал өзінде қара жоқ,

Менді деген қызы бар,

Он сегізде жасы бар.

Мендіні көрген адам қасынан кете алмайды.

Ешбір адам баласы оған жете алмайды...

Жақсы әйел алатын болсаңыз,

Қасынан көріп кет деді. [3, 227 б.]

Хан қойшының айтқан Асылнұр деген ноғайдың үйіне келіп, өзін таныстырады. Сонда Нәріктің айтқаны:

- Аздың болмайды екен көптігі,

Аштың болмайды екен тоқтығы.

Тоғайды тоқсан күн кездірген

Бір перзенттің жоқтығы.

Бесеу еді қатыным

Жиырма бесте алды бар,

Он бес жаста арты бар,

Бесеуі де әйелден асқан парқы бар, - деп назын айтады. Мұндағы өмірдің кеңдігі де, тоқтығы да бір перзентке зар болғандығы екендігіне көз жеткіземіз. Сонда Менді сөйлейді: - Мынау тұрған бабамыз,

Қасымда тұрған анамыз.

Қарап өзің көр деді.

Екі қыз малың тең берсең,

Тиермін саған мен деді.

Төсегің таза салармын,

Көрпенді таза жабармын.

Шөлдесең сусын берермін,

Тоңсаң отын жағармын,

Өлгенше, сұлтаным,

Сүйегің таза бағармын [3, 229 б.]6 -дейді. *Жырдың негізгі мақсаты* – дүниеге үзілмес ұрпақ сыйлау өмірдің қағидасы болары хақ. Сондай-ақ, қыздың өз ата-анасының тұрмысы ойландырмай қоймайды. Яғни, қыз «Екі қыз малың тең берсең» деп, өз шартын алдын-ала орындауын талап етеді. Күйеуге шығып бара жатып әкесінің жағдайын жасауы, қыз

баланың әруақытта өз жұртының тілеушісі болып жүретінінің белгісі. Тағы бір айтар жәйт, жас қызға үйленген хан бала сүйді ма? деген сұрақ тууы мүмкін. Ал осы Нәрік ханнан аты аңызға айналған Шора батыр тарайды.

Сол сияқты, ғалым В. И. Сподина өз зерттеуінде солтүстік халықтарының полигамиялық неке түрінің өзіндік қырларын былай деп талдап көрсетеді: «Если в семье лесного ненца нужна была работница, то мальчику сватали взрослую девушку. Со временем он мог взять себе ещё одну жену, молодую. В этом случае первая жена становится старшей женой ('нака пуша', букв.: «большая жена»), а вторая – младшей («нюча пуша», букв.: «маленькая жена»). Зачастую старшая жена была инициатором привода в дом младшей. В целом же, в ненецкой традиции число жён – показатель социального престижа мужчины, а в эпосе – свидетельство могущества воина-вождя, особенно если в его семью входят жёны-иноземки (хантыйки, энки, нганасанки)», - дейді [4, 7 б.]. Осыдан, эпостардағы полигамиялық неке патшаның немесе батырдың әлеуметтік беделі мен мәртебесінің жоғарылығы басым болып тұрса, полиандриялық неке керісінше отбасының әлеуметтік жағдайының төмен, яғни өмір сүру деңгейінен туындағанына көз жеткіземіз.

Сол сияқты, фольклортанушы Е.Н.Пушкарева ненецтердің бірнеше әйел алуы туралы талдауында: «Наличие двух жён было в обычае и у ненцев. В ярабца (эпические сказания о страданиях, злочлочениях, борьбе и победе героя) нередки случаи упоминания второй жены: «... через много лет девушку-сироту родственники выдают замуж второй женой», «у старика Выя <...> было две жены» и др.» [5, 101 б.]

Батырлардың әйелдері кейде қырыққа дейін жететіндігін тарихымыздағы нақты деректер айтады. Мұны жаугершілік заманның шарты деуге де болатын секілді. Жаудан олжаға түскен тұтқын қыздар мен әйелдерді ерлігі асқан батырларға үлестіретін салт болған. Батырлардың әйелінің санының көбеюіне мұның да әсері болғаны сөзсіз.

Шығыс эпостары мен қазақтың лиро-эпосындағы жар іздеу мотивінде ғашықтық, сүйіспеншілік басым болып келсе, қазақтың батырлық жырларының ғашықтықтан туған мотив емес, отбасын құру тілегінен туған, дәстүрлік ұғымы басым екені байқалады. Ол келешекте өзіндей, не өзінен де асып түсетін ұрпақ қалдыру тілегіне келіп тіреледі. Оған дәлел ретінде Қобыландыдан – Бөгенбай, Киікбай, Алпамыстан – Жәдігер, Тарғыннан – Әжігерей, Айқожа, «Қырымның қырық батыры» жырындағы аты аңызға айналған, халық ғасырлап жырлаған батырдан-батыр тарайтын Аңшыбай батыр және оның ұрпақтары, Қарадөң батыр және оның ұрпақтары, т.б., көптеген батырлардан тараған ұрпақтары туралы айтуымызға болады. Бұлардың кейбіреулері ерлігін әкесінен де асырып жібергені дәлел.

Әрине, эпостық туындылардағы некелесу мәселесінің бәрі оңды бола беруі де мүмкін емес. Батыр болдым, хан болдым, төрелік менікі дейтіндер де табылатыны сөзсіз. Халықтың армандаған батыры болғандықтан әрине оның қалағаны орындалуы да шарт. Осыған орай, «Айман мен Шолпан» жырындағы бірқатар ерекшелікпен таныса аламыз. Қазақ халқының көрнекті лиро-эпикалық (балладалық) жырларының бірі «Айман-Шолпан» эпосында да салттың қатал жолымен екі жастың бағын байлаумен басталып, бірақ қыздардың ақылдылығының арқасында қызға үміткер батыр қателігін түсінеді. Егер басқа жырларда батырлар өз елінің қызына қорған болып, ерлігімен танылса, Көтібар қызға қиянат жасап, келеңсіз мінезімен танылады. Жырдың алғашқы жолдарында-ақ «болыпты ұлдан кемтар Маман бейбақ» деген сөздерді оқимыз. Осы сөздің ауырлығын көтере алмаған Маманның қорлыққа әкетілуіне оның сөзін сөйлер айбарлы ұлы жоқтығы да себепкер екені аңғарылады. Көтібардың үш әйелі бар бола тұра, Айманды тартып аламын деуі - оның намысқа шапқанын көрсетеді.

Батырдың үлкен дауда олжалаған Маман байдың екі қызы – Айман мен Шолпан ер мінезімен, жұрт қызығарлықтай ақылдылықтарымен танылады.

Айманның Көтібардан алпыс күнге дейін неке қимауға рұқсат сұратып алуы да көне жырларда ұшырасатын тәсілдің бірі. Сондай-ақ, батырдың бірнеше әйел алатындығы туралы айтылады.

Жоғарыда тоқталғандай, батырлардың бірнеше әйел алу мақсатының өзіндік себептерінен туындайтыны туралы қазақ жырларында түрлі үлгіде яғни, оңы мен солының көрінісін береді.

Осыдан көп әйел алуды, яғни тоқал болуды тудыратын мынадай себептер шығады:

- жаугершілік заманда баланы жетім, әйелді жесір қалдырмау, яғни мұнда левират заңы – әменгерлік неке жалғасын тапқан;

- бәйбішесі бедеу болған жағдайда немесе қыз туа берген жағдайда, яғни ұрпақ жалғастырушысы жоқ болғандықтан тоқал алатын болған;

- тағы бір жайт ол батырдың жорықтағы олжасы;

- сыннан өтіп, өз қалаулысына еркімен қосылу;

- халықты жаудан құтқаруда қыздар менің жарым осы деп өз еріктерімен қосылған.

Әрине, елін, жерін қорғайтын батырды аңсап, соның жары болсам екен, одан батыр бала тусам екен деген қыздарға екінші-үшінші әйелі болса да ерсі көрінбеген. Ол сол заманның тәрбиесі, қазақ даласының, әр отбасының философиясы деп түсінуге болады. Бір қарағанда некелесу кезінде әйел тек меншік орнына жүретін зат секілді көрінуі де мүмкін: оны сыйға тартады, ұрлайды, сатып алады, сайыста т.б. жарыстарда жеңіп ала алады демекші. Бірақ бұдан бір жақты көзқарас тумауы керек. Осыны ескерген қазақ халқы қызды өріс санаған. Ел мен елді туыстыратын дәнекер ретінде қараған.

Қорытынды. Айта келе, біз бұл мақаламызда қазақ эпостарындағы полигамиялық неке түрінің көрінісі мен оның туындау себептерінің негізі қандай екендігін қарастырып көрдік. Қазақ жырларының қайсібірін алсаңыз да халықтың психологиялық ой тереңдігі, философиялық көзқарасы жан-жақты танылады. Жырлардың рухани жәдігер ретінде де, ұлттық кодты айқындаушы көркемдік нысан ретінде де құндылығы ондағы дала заңдарының өз шешімін табуында. Өздеріңіз байқағандай оның бірнеше себептері бар. Елін қорғаған батыр, ғасырлап жырлаған халқының қалаулысы, аңсары, яғни, бірнеше әйел алу мақсатының нақты себептерінің орындалуына әкеледі.

Сонымен бірге бұл некелесу түрі қазіргі тұрмыс-тіршілігімізде де кездеседі. Бұл мәселеде қазіргі жастардың көзқарастары екіұдай болуы түсінікті, сондықтан бұл неке түрінің астары терең. Қай кезде де мұндай тандауға барудың өзіндік себептері болған және ол негізінен отбасы мәселесімен тығыз байланысты болып келген. Бұл тақырыптың қоғамдық ой-пікірдің ашық алаңы саналатын көркем әдебиетте де терең әрі молынан қарастырылуы әдеби дәстүр мен ұлттық құндылықтардың астасып жатуынан болса керек. Әрине, жұмыс әлі де зерттеуді қажет ететіндігі сөзсіз.

Кайнактар

ARTKHASHASTRA. (1995) // Istoriya gocudarstva i prava zarubezhnykh stran: uchevnoye posobiye. B 2 ch. Ch.2, kn. 1. / Pod red. N.A.Krashennikovoi. M., Yuridicheskiy Kollezh. S.37.

Adamzattıñ «MANASY» (1995). Zhayapty shıǵ. Sh. Ibrayev. -Almaty: Raian, -255 b.

Qyrymnyñ qyryq batyry. (2005). - Almaty, «Arys» baspas.-544 b.

SPODINA V.I. (2011). Mnogozhenstvo kak forma brachnykh obychayev korennykh narodov severa: etnicheskiye kategoriy npravstvennosti, *Vestnik Chelyabinskogo gocudarstvennogo universiteta*. № 12 (227). Istoriya. Vyp. 45. S. 5-9.

PUSHKAREVA E.N. (2007). “Kartina mira v folklore nentsyev: sistemno-fenomenologicheskiy analiz”. - *Yekaterinburg*. S. 101-102.